

A SZEGEDI TANKERÜLET AZ 1920-AS ÉVEKBEN

A tankerület – a Pedagógiai Lexikon szerint – állami tanügyigazgatási egység, melynek élén a tankerületi királyi főigazgató áll. Számuk első megszervezésük – 1776 – óta többször változott. 1949-ben a tankerületek helyett megyei főigazgatóságokat szerveztek, amelyek 1950-ben a megyei tanácsok oktatási osztályaiba olvadtak be.

Az első világháború előtt 12 tankerület volt az országban, az egyiket Szeged környéke alkotta.¹

A Szegedi Tankerületben 1918 előtt a következő középiskolák voltak: Bajai Római Katolikus Főgimnázium, Nagybecskereki Római Katolikus Községi Főgimnázium, Makói Állami Főgimnázium, Pancsovai Állami Főgimnázium, Szabadkai Városi Magyar Főgimnázium, Szegedi Állami Főgimnázium, Szegedi Kegyesrendi Városi Főgimnázium, Szegedi Állami Főreáliskola, Zentai Községi Főgimnázium, Zombori Állami Főgimnázium, Újverbászi Állami Községi Főgimnázium, Újvidéki Katolikus Magyar Főgimnázium.

Munkámban a Szegedi Tankerülettel foglalkozom 1918-tól 1929-ig. Vizsgálódási köröm a népoktatásra nem terjed ki.

A tankerületi királyi főigazgatók munkaköre

Minden tankerület élén tankerületi királyi főigazgató állt, aki közvetlenül érintkezett a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériummal, és mint másodfokú hatóság irányította, ellenőrizte a kerületéhez tartozó és az állam rendelkezése alatt álló középiskolákban a pedagógiai és adminisztratív ügymenetet. A tankerületéhez tartozó középiskolákat évenként legalább egyszer hivatalosan meg kellett látogatnia.

Ellenőrizte a tanárok munkáját, a tanulók tanulmányi haladását, erkölcsi és fegyelmi állapotát. Megtekintette a szertárakat, az épület helyiségeit, vizsgálta az intézmény állapotát, rendjét, tisztaságát. Ellenőrizte az igazgató ügyvitelét, naplóit és a pénzkezelést. A látogatás befejeztével értekezletet tartott a tanári karral, ahol közölte tapasztalatait, észrevételeit. Az erre vonatkozó jegyzőkönyvet fel kellett terjesztenie a minisztériumhoz.

A főigazgató kötelességei közé tartozott, hogy elnököljön a szóbeli érettségi vizsgálatokon, hogy közölje az írásbeli vizsgálat tételeit, hogy a minisztériumhoz továbbítsa az

¹ Pedagógiai Lexikon IV. kötet. Szerkesztette Nagy Sándor. Akadémiai Kiadó. Bp. 1979. 259.

igazgatók kérelmeit, melyekhez hozzá kellett csatolnia a maga véleményét vagy javaslatát.

A főigazgató végezte az autonóm felekezeti középiskolákban az állami felügyeletet is de nem hivatali jogkörből, hanem évről évre szóló miniszteri megbízás alapján. Látogatása csupán a megfigyelésre és az ellenőrzésre szorítkozott, rendelkezési joga ezekben az iskolákban nem volt. Tapasztalatait itt is közölnie kellett a tantestülettel. Javaslatot tehetett a miniszternek, aki – ha jónak látta – ezután érintkezésbe lépett az illető felekezeti iskolafenntartóval. Ezekben az iskolákban az érettségi vizsgákon a felekezeti főhatóság megbízottja elnökölt, de megfigyelőként jelen volt az állam képviselője is (rendszerint egyetemi vagy középiskolai tanár).

A minisztériumban külön ügyosztály intézte a középiskolák igazgatását. A középiskolák állami támogatást kaptak. Ezekben az intézményekben csak középiskolára képezett tanárt és igazgatót lehetett alkalmazni. Az okleveles tanárjelölt helyettes tanárként kezdte meg pályáját. Megbízata évről-évre történt mindaddig, míg a törvény értelmében 1–3 évi megfelelő szolgálat után rendes tanári kinevezést kapott.²

A Szegedi Tankerület az antant megszállás idején

Az 1920-as évek elején nem volt még egy része Magyarországnak, melyet olyan sajtóságos állapotok jellemeztek volna, mint a Dél-Alföldet. A tankerület idegen megszállás alá került, nagyobbik részét a későbbiekben elcsatolták hazánktól. Szegedre és közvetlen környékére francia megszálló csapatok nyomultak be 1918 végétől kezdve, és csak 1920 márciusában vonultak ki onnan. Újszegedet és Szőreg környékét (a régi Torontál megye északi sarkát) franciákkal váltakozva a szerbek tartották megszállva egészen 1921 augusztusáig. A kerületi területeket a románok szállták meg 1920 tavaszáig. A proletárdiktatúra hatalma Csongrád megye egy részében érvényesülhetett csak (az Algyőitől északra fekvő Tisza-jobb parti területen).

A nyílt ellenforradalom – ismert tény – Szegedről indult el. Különös színfolt volt a franciák magatartása. A Tanácsköztársaság szegedi hatalmát ők szüntették meg, de beleegyeztek egy látszati direktórium fenntartásába. Közben segítették a szegedi ellenforradalmi kormány működését, terrorisztikus megnyilvánulásait.³

A franciák egy részét különböző iskolákban szállásolták el. Például az Állami Felső Leányiskola és Gimnázium épületében helyet kaptak, ahol „a szertárakba 3 esetben törtek be, napokat töltöttek ott, mindent felforgattak, szétdobáltak, összetörtek, széttéptek, a legtöbb tárgyat használhatatlanná tették, egy részét ellopták, zárt szekrényeket kifizitettek és tartalmukat részben ellopták, részben kidobálták és megrongálták a hasznavehetetlenségig.” A könyvtárban is állítólag hasonlóan „tevékenykedtek”.⁴

² Kornis Gyula: Magyarország közoktatásügye a világháború óta. Bp. 1927. 136–137.

³ A Csongrád megyei munkásmozgalom 1919. aug. 1–1944. okt. 10. Szerkesztette Serfőző Lajos. Szeged. 1977. 8–9.

⁴ CSML a Szegedi Tankerületi Főigazgatóság iratai (a továbbiakban CSML) 1631/1920

Személyi változások a tankerület élén

A közoktatásügyi miniszter 1919. január 7-én kelt 3405. sz. rendeletével felmentette *Szele Róbert* szegedi tankerületi főigazgatót. Ideiglenesen *Lindenschmidt Mihályt* bízták meg az ügyek intézésével.⁵

1919. február 2-án *Krenner Miklós* aradi főreáliskolai tanárt nevezték ki főigazgatónak,⁶ február 24-én pedig *Lippay Györgyöt*. A VI. fizetési osztályba sorolták be: évi 5000 Korona fizetéssel, évi 1400 Korona személyi pótlékkal, évi 600 Korona korpótlékkal, évi 3200 Korona háborús, havi 400 Korona drágasági, évi 1800 Korona lakpénz, gyermekenként 800 Korona családi pótlékkal.⁷ *Lippay* hamarosan kérte, hogy az V. fizetési osztályba sorolják át, mivel a többi főigazgatót ebbe nevezték ki.⁸

A bizonytalan állapotokat jelezte, hogy *Krenner* saját leváltásáról nem kapott hivatalos írásbeli értesítést, így az a furcsa eset állt elő, hogy két főigazgatója volt a tankerületnek. 1920. szeptember 30-án *Lippay* kifogásolta, hogy *Krenner Miklós* továbbra is kapja főigazgatói illetményét, melyet *Bérczy Endre* tanár vett fel és küldött el Aradra, mely a trianoni békeszerződés értelmében Romániához került.

Lippay a következőket írta: „*Krenner Miklós* sorsát illetően a főigazgatósághoz hivatalos irat egyszer sem érkezett, felfüggesztéséről is csak a középiskolai ügyosztály főnökével történt telefonbeszélgetés alkalmával véletlenül hallottam, de a szegedi állampénztár még ma sem tud hivatalosan semmit *Krenner* régebbi keltű felfüggesztéséről. Még 1919. évi október 12-én az akkor kultuszminiszter, *Huszár Károly* felhívására ad 778/1919 jelentést tettem a szegedi tanároknak, köztük *Krenner Miklósnak* szerepléséről a proletárdiktatúra előtt és annak szolgálatában. Ez a jelentésem, melyet személyesen adtam át bemutatkozásom alkalmával a miniszter úrnak, képezte alapját annak a fegyelmi vizsgálatnak, amelyet Szegeden *Walther Béla* központi szolgálatátételre beosztott tankerületi főigazgató folytatott le, többek között dr. *Krenner Miklós* ellen is.

Azóta bár hosszú idő eltelt, bár a kolompásokat a minisztérium régen elcsapta állásaikból, bár a tankerület élén már több mint egy éve más főigazgató van, a főigazgató még a mai napig sem kapott hivatalos értesítést *Krenner Miklós* fegyelmi ügyének elintézéséről.”⁹

Ezek a sorok tükrözik az akkori államigazgatást: a törvények be nem tartását, bizonytalanságot, kapkodást, leszámolást a baloldaliakkal, és talán azt is, hogy akkor hihetetlen volt Arad Romániához kerülése.

A VKM *Lippay Györgyöt* 1928 októberében nyugdíjazta 34 éves munkaviszony alapján (nyugdíját az 1928. évi november havában esedékes 740 Pengő fizetése alapján állapították meg. Utóda *Kaufman György* lett).¹⁰

Az első főigazgatói látogatás a Tanácsköztársaság bukása után

Lippay György főigazgató látogatási kötelezettségének először Szegeden tett eleget az Állami Felső Leányiskolában és Gimnáziumban. A látogatás befejezésekor értekezletet tartott 1920. június 28-án (nyolc nappal tehát a trianoni békeszerződés aláírása után).

⁵ CSML 121/1919

⁶ CSML 368/1919

⁷ CSML 221/1920

⁸ CSML 445/1920

⁹ CSML 1336/1920

¹⁰ CSML 1374/1928

Beszéde elején röviden *értékelte az elmúlt eseményeket* (meglehetősen leegyszerűsítve, elferdítve): a Tanácsköztársaság idején: „gyűlöletet neveltek a történelmi osztályok iránt, öngyilkosságnak mondták a nacionalizmust, megszüntették a magántulajdon szentségét. . . . Az iskolát a nemzetköziség tanának és a hitetlenségnek hirdetőjévé tették, ki akarták irtani a gyermek lelkéből mindazt, amit a családból hozott. Megingott a gyermek előtt a tekintély és megszűnt a fegyelem. A feszületet és a hazafias képeket eltávolították az iskolából.”

Ezek után röviden *kijelölte a nevelés fő célkitűzéseit*: „Nemzeti nevelésre van szükség, mely ne legyen más mint valláserkölcsi alapon nyugvó. A magyar középiskola célja legyen a területi integritás gondolatának állandó ébrentartása. A fődolog az, hogy az iskolának nem szabad tudomást vennie a megcsonkított Magyarországról. A gyermek lelkében állandóan tartsuk ébren ezeket a szavakat: „Nem, nem, soha!” Egy nap sem múljék el anélkül, hogy Magyarország visszaállításáért ne hoztuk volna mozgásba a gyermek lelkét. A magyar szabadságszeretetet oltuk szívébe. Az iskola tervszerű munkája nélkül Magyarország történelmi határait soha vissza nem állíthatjuk.”

A sorokból kitűnik, hogy nyolc nappal a trianoni békeszerződés aláírása után egy tankerületi főigazgató már markánsan felvázolta a Horthy-korszak nevelési célrendszerét: irredentizmus, antiszocializmus, mely a hivatalos „keresztény-nemzeti” ideológiából következett.

Lippay röviden elemezte *a tárgyi feltételeket* is. Az iskola épületét a látogatás idején a csendőrség használta. Az intézményt ideiglenesen a felsővárosi polgári leányiskolába telepítették át. A háborús évek, a megszállás sok kárt okoztak. Az iskola épületébe francia katonákat is elszállásoltak.

Kifogásolható *a tantestület légköre, munkafegyelme*: „A tantestület jelen összetételében harmónikus együttműködésre teljesen képtelen. A tanári kar kebelén belül valóságos pártok vannak, amelyeket mély hasadékok választanak el egymástól és amelyek állandóan farkasszemet néznek egymással.” . . . „A tanárok 10–15 perces késéssel járnak az órákra. A főigazgató egy osztályt szeretett volna meglátogatni, de a tanár hiányzott, végül ő maga tartotta meg az órát. Másik esetben ő intézkedett a helyettesítésről.”

A Tanácsköztársaság idején az *intézmény diákjai* több esetben tüntettek (például az érettségi ellen). Az 1919–20-as tanévben a tanítás nem volt folyamatos. 1919. november 13-tól 1920. március 17-ig szénstünet volt (a VII–VIII. osztályok kivételével, I–VI. osztályokban kombinált órarenddel heti 3 órát tartottak).

Lippay ezután röviden értékelte a meglátogatott órákat, majd az ügyintézés, hivatalos iratok stb. elemzése következett. Végezetül a főigazgató saját tudományos munkájából olvasott fel részleteket (A latin nyelv oktatásának problémái).¹¹

Új jelképek, új hagyományok kialakítása

Kornis Gyula írta: „A magyar nacionalizmust az új viszonyokhoz mért tartalommal kell a lényegében megváltozott bel- és külpolitikai helyzethez szabni. Ezt az új magyar lelket hivatott ideológiát nevezi *Klebelsberg* neonacionalizmusnak. . . . Az Alföld faj-

¹¹ CSML 1631/1928

magyarsága a 48-as ideológiában élt, a Függetlenségi Pártot táplálta, az uralkodóval való béke s a csendes fejlődés 67-es pártja meg kénytelen volt túlnyomóan a nemzetiségi vidékekre támaszkodni. Ezért épült itt az asszimilációs elmélet illúziójának jegyében sok iskola, vasút, híd s egyéb közintézmény a fajmagyar Alföld rovására.”¹²

Az idézett sorok a nacionalista, sovinszta nevelési célkitűzések bizonyítékai, melyekből olyan jelszavak születtek, mint például: „Nem, nem, soha!”. A diákokat állandóan masírozatták a Horthy-korszakban, akik: „Vonultak, mutogatták magukat, és teli torokból énekeltek:

Isten velünk, ki ellenünk,
ha kell, egy szálig elveszünk,
a zászlót mégse hagyjuk el.
Turulmadár, ne szállj tovább,
nem szállhatsz el, nem, nem, soha.
e földön élni-halni kell . . .”¹³

A VKM 1920/114 233. V. sz. rendelete kötelezővé tette a „*Magyar Hiszekegy*” mindennapi elimádkozását, melyet 1922-től Szabados Béla pályadíjat nyert dallama szerint kellett énekelni.¹⁴

Évről évre megrendezték a „Magyar Jövő” ünnepélyeket a Szegedi Tankerület területén is. Az ünnepségtervezet a VKM-től jött, 1921-ből ez maradt meg: „. . . a Nagyméltóságú Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter Úr folyó évi június 12-re, vasárnap délelőttre, mindenfajta és -fokú iskolában a nagyközönség bevonásával, Magyar Jövő ünnepet rendel el, miként ezt már a tavalyi iskolaévben is megtette. Műsortervezet: 1. Himnusz, 2. irredenta szavalat, 3. Magyar Jövőről beszéd, 4. Szózat.” A leirathoz beszédvázlatot is mellékeltek, melyben többek között felhívták a szülők figyelmét a Zászlónk, Nagyasszonyunk, Kis Pajtás ifjúsági lapokra, a Zászlónk Diákkönyvtárára, a Magyar Jövő Leánykönyvtárára stb.¹⁵

Az iskolák évről évre megünnepelték a fontosabb egyházi ünnepeket, ha véletlenül valamilyen ok közbejött, erről jelentést kellett tenniük a főigazgatónak. 1923-ban például Szentesen a helyi gimnáziumban a hitoktató betegsége miatt a Szent Imre-ünnepséget nem tartották meg.¹⁶

1922-ben a VKM-től egy levél érkezett Lippáyhöz, melynek következtében 1923-ban a tankerület iskoláiban, az intézetekben elhelyezett ezüstbullás emléklappal kapcsolatos *ifjúsági fogadalmat* a folyó tanévben is ünnepélyes keretek között megújították, mégpedig vagy március 15-én, vagy az iskolai Petőfi-ünnepélyen.

Mi volt ez az ezüstbullás emléklapp? „Az Országos Menekültügyi Hivatal Ereklýe-érem Bizottsága a 63 vármegye porszemét igazoló és az ifjúság fogadalmát megörökítő

¹² Kornis Gyula Nemzeti megújulás. Bp. 1929. 1. p. és 12.

¹³ *Kerényi Grácia*: Éva (Részlet a szerző Szép emlékek, jöjjetek című ifjúsági regényéből). Vigilia, 1982. május, 382.

¹⁴ CSML 3/1922

¹⁵ CSML 893/1921

¹⁶ CSML 1724/1923

okmányt az újabb kiadásban egyesítette s a pergamentszerű okmányról közvetlenül függ alá az ereklyebulla, melynek hátterét a 63 vármegye címerével díszített színes rajzai ékesítik.”¹⁷

1924-ben a Délmagyarországi Közművelődési Egyesület pályázatot hirdetett középiskolai tanulók részére: matematikából, földrajzból, magyar irodalomból. Matematikából különböző feladatokat kellett megoldani. A többi tantárgyból előre kiírt témák voltak. Történelemből például: Magyarország történelmi joga Délvidékhez, Magyarország területi megcsonkításának hatása Közép-Európa gazdasági hanyatlására stb. A diákok lerajzolták Közép-Európa országait, az országhatárok közé beírták az ország nevét. (Hazánk neve és az utódállamok neve mellé kérdőjelet tettek.) A pályázatokat jelíggel írták. A nagy párosszal megírt dolgozatok egy részét a zsűri nem nagy lelkesedéssel tanulmányozta, néhány borítékot, melyet a dolgozathoz kellett mellékelni, fel sem bontottak. (A dolgozat írójának a nevét, adatait tartalmazta.)¹⁸

Egyes családok is alakítottak ki különféle célú alapítványokkal hagyományokat, melyek végül is az irredenta, sovinizta, militarista nevelést szolgálták.

Ezek egyike: „Endrényi József tartalékos hadapród emlékére tett alapítvány, 10 ezer Korona: római katolikus szegény ifjú részére. A megjutalmazott tanulóknak minden alkalommal megmagyarázandó, hogy milyen hősiességben vettek részt a magyar ifjak az olaszok elleni rettetés doberdó–isonzói harcokban. Külön kiemelendő Endrényi József hadapród, ki mint fiatal tisztjelölt százada élén halt hősi halált toroklövés következtében. Hőstettéért nagy vitézségi érmet kapott.”¹⁹

Az alapítványt, amely a szegedi piarista gimnázium diákjai számára szólt, a VKM jóváhagyta. A hivatalos iratot aláírta a Magyar Kegyeztanítórend főnöke Budapesten, a gimnázium igazgatója (ahová Endrényi járt), az alapítványozó, 2 tanú. Az alapítványt a tankerületi főigazgató tudomásul vette.

Az iskolák egyensapkákat vezettek be. A Klauzál Gábor Reálgimnáziumban például a kötelező Bocskay-sapka viseletét rendelték el.²⁰

A tankerület iskolái új elnevezéseket kaptak. Például a makói gimnázium új neve Csanád Vezér Főgimnázium lett.

Megkezdődött a militarista nevelés jegyében a zászlók adományozása. A Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége például a szegedi leventéknek zászlót akart adni, ezért előadásokat szervezett, belépődíjjal.²¹

1926-ban az egész ország ünnepelte *Herczeg Ferenc* írói munkásságának 40. évfordulóját. Harminckötetes díszkiadást adtak ki, melyet a VKM megvetetett az összes középiskolával (a tanulóktól beszedett fenntartási és tatarozási járulék terhére).²²

1929-ben az új főigazgató, Kaufman György a Szegedi Alföldkutató Bizottság néprajzi, társadalomrajzi és nyelvészeti szakosztályainak a *Bibó István* szerkesztésében megjelenő *Népünk és Nyelvünk* folyóiratot ajánlja előfizetésre a középiskoláknak.²³

¹⁷ CSML 122/1923

¹⁸ CSML 739/1924

¹⁹ CSML 868/1922

²⁰ CSML 1462/1928

²¹ CSML 285/1926

²² CSML 152/1926

²³ CSML 49/1929

A Horthy-korszakban azonban *más hagyományok* is keletkeztek, melyek ma is élnek: az illegálisban levő kommunisták titkos helyeken találkoztak. Ezeken a helyeken az úttörők ma különböző versenyeket tartanak, de a többi korosztály is szívesen ellátogat ezekre a helyekre. Szegeden ilyen a *Sárga*, mely a Tisza mellett van. Ez megmaradt, Horthy „szegedi gondolata” eltűnt, s ma már valószínűleg nem sokan emlékeznek a szerencsétlen, fiatalon elhunyt Endrényi József hadapródra sem, akinek örült imperialista célokért kellett feláldoznia ifjú életét Olaszországban.

Militarista nevelés, különböző szervezetek

A militarista nevelés az ellenforradalom egyik legfontosabb célkitűzése volt. A VKM 1921-ben utasította a tankerületi főigazgatót, hogy „középiskolai tanulók karhatalmi vagy ehhez hasonló alakulatoknak a jövő iskolai évtől tagjai nem lehetnek, attól szigorúan eltiltandók a fegyelmi szabályzatok megfelelő rendelkezése szerint. A mai állapot ugyanis konszolidálnak tekinthető, elérkezett tehát az az idő, amikor az ifjúságot teljesen visszaadhatjuk az iskolának.”²⁴

Más lett azonban a folytatás. 1922-ben Lippay felhívta tankerületének középiskolai igazgatóit: „A Honvédelmi Minisztérium 37976/1921 elnöki sz. elrendelte, hogy Csonka-magyarország 17–35 éves férfilakossága a m. kir. honvédség kötelékébe önkéntes belépésre szólíttassék fel. . . . A tényleges katonai szolgálatra jelentkezett közép- és felső iskolai hallgatóknak megengedik, hogy tanulmányaikat tényleges katonai szolgálatuk alatt is folytathassák, ami tanulmányaiknak az állam költségén való elvégzését jelenti.” Mellékelték a nyomtatott *toborzót* is: „Magyar Ifjú, olvassad! . . . Az ántánt arra kényszerített minket, hogy kislétszámú csak 35 ezer főnyi honvédségünket az eddigi általános véd-kötelezettség helyett, az önkéntes jelentkezés útján egészítsük ki. Amíg ezt meg nem csináljuk, a milliárdokba kerülő ántánt-bizottság itt marad a nyakunkon.”²⁵

1921-ben fogadták el a *testnevelési törvényt*. E törvény nyomán megszervezték a Levente Egyesületet, amely az ellenforradalom nacionalista, militarista szellemű egységes ifjúsági szervezete lett. A fiatalok „nevelését”, kiképzését a Szegedi Tankerületben is tisztek, altisztek végezték, a foglalkozásokon katonai ismereteket oktattak, lövészetet tartottak.²⁶

Lippay 1922-ben utasította a középiskolák igazgatóit, hogy számoljanak be a cserkészmozgalom szervezéséről: „A cserkészmozgalom eddigi sikerei az ifjúság nemzeti, erkölcsi és az életre nevelés terén a legjobb eredményekre jogosítanak. . . . A cserkészmozgalom szervezésére és irányítására egyedül a Magyar Cserkészszövetség hivatott, mely a VKM ellenőrzése mellett működik és alapszabályai a VKM hozzájárulásával jöttek létre. A cserkészcsapat kizárólag az intézet kebelén belül alakul meg, a tantestület tagjaiból álló, legalább 3 tagú szervező bizottság által . . .”²⁷

²⁴ CSML 1016/1921

²⁵ CSML 26/1922

²⁶ Neveléstörténet. Szerkesztette dr. *Komlósi Sándor*. Tankönyvkiadó. Bp. 1977. 318.

²⁷ CSML 70/1922

1924-ben Lippay György levelet kapott gróf Khuen Héderváry Károly magyar Főcserkésztől: „A Magyar Cserkészszövetség eredeti alapszabályaiban már le van fektetve egy Cserkészeti Nagytanács létesítése, amely azonban mindezideig nem alakított meg. A cserkészlet ma már közismertté és közkedvelté vált Magyarországon. Mindazonáltal ahhoz, hogy nagy erkölcsi, testnevelő és nemzeti céljait betölthesse, erőre, bölcs irányításra s megértő támogatásra van szüksége. Ezért elhatároztuk, hogy megalkotjuk most már a Nagytanácsot s abba meghívjuk a cserkészletnek már eddig is kipróbált támogatóit és barátait. A Nagytanács elnöki tisztét felkérésünkre Albrecht királyi herceg volt kegyes vállalni. Gróf Teleki Pál tiszteletbeli főcserkésszel egyetértőleg Méltóságodat a Nagytanács tagjává *kinevezem* és kérem, hogy ezen kinevezést elfogadni és a cserkészletet tovább is nemes lelkű és hathatós támogatásban részesíteni méltóztassék.

Felkérem Méltóságodat, hogy 1924. évi április 24-én vasárnap du. 4 órakor az Országházban a VII. bejáratnál a Nagytanács megalakulásán megjelenni szíveskedjék.”^{2 8}

A szegedi főigazgató azonban nem ment el a rendezvényre hivatalos látogatásaira hivatkozva. A későbbiekben is udvariasan elhárította a különböző meghívásokat, viszont támogatta a cserkészmozgalom megalakulását, fejlődését.

Sajátos légkör alakult ki a középiskolákban, az új nevelési ideál a *magyar honvéd* lett: „Minden magyar honvéd legyen! Honvéd pedig többet jelent a katonánál. A honvéd a magyar értékek, a magyar célok katonája. A honvéd világát a Kárpátok világa öleli körül...”^{2 9} A Levente Egyesület, illetőleg a cserkészmozgalom egyaránt ezt a célkitűzést szolgálta. Az ifjúság vezetői természetesen eltérő egyéniségek voltak; mint Gergely Ferenc írta, minden cserkészvezető hozott magával valami egyénit, ami valamilyen módon hatott a többiekre is: „A katonák, a formák, a külsőségek tiszteletét, a gyakorlatiasságot, a civilekkel szembeni megvetést, az arroganciát hozták... A papok (lelkészek) a valláserkölcsi nevelés mindenekfelettségének hitét, kívánalmát...”^{3 0}

Érdekes volt a középiskolák világa. A Békéscsabai Lórántffy Zsuzsanna Leánygimnázium igazgatója engedélyt kért a főigazgatótól, mivel tanítványai meghívást kaptak a Rudolf Főgimnázium 184. sz. Csaba cserkészcsapatától a cserkészünnepélyre és az utána következő diákbálra, kéri Lippayt, hogy engedélyezze tanítványai részvételét a bálon is, ugyanis ő nem adhat engedélyt a 217/922 és 351/922 sz. főig. rendeletek, és a 22203/922. VKM min. rendelet miatt.^{3 1}

A Békéscsabai Ág. Ev. Rudolf Főgimnázium oktatói „testvéries viszonyban” álltak egymással. A tanárok közül többen a Magyar Nemzeti Szövetség, MOVE, ÉMSZ, Evangélikus Nőegylet, Kaszinó, Gyermekvédő Egyesület stb. élén álltak. A cserkészmozgalom irányítója *Vidovszky Miklós* volt. 1924-ben a gimnáziumban 58 cserkész volt, ebből fogadalmat tett 40 fő, újoncvizsgát tett 11 fő. 6 órsben tevékenykedtek a diákok. A tanulók részt vettek a Vitézy Széknek 1923. szeptember 30-án Szarvason a középiskolák részére rendezett versenyén.^{3 2}

^{2 8} CSML 454/1924

^{2 9} Magyar cserkészvezetők könyve. A Magyar Cserkészszövetség megbízásából. Szerkesztette *Sík Sándor*. Bp. 1929. 23.

^{3 0} *Gergely Ferenc*: A vezetők és a vezetőképzés helyzete a magyar cserkészmozgalom virágkorában. 1919. aug. 1. és 1933 között. Úttörővezető. 1981/11. 11.

^{3 1} CSML 62/1923

^{3 2} CSML 345/1924

1923-ban a makói főgimnáziumban Bauer László diák majdnem áldozata lett tanára erőszakos, kíméletlen szigorának. A VII. osztályos tanuló a folyosón revolverrel magára lőtt, de nem volt veszélyes mell-lövése. Az igazgató felterjesztette a főigazgatónak a tanúvallomásokat. Kihallgatták az ügyben a családot, a diákokat és a tanárokat. Okok: nagyapa öngyilkosságot követett el korábban (váltókezes volt), az apa a hadseregben öngyilkosságot kísérelt meg, a fiú túlérzékeny volt (az apa az előző héten megfenyítette, mivel több tárgyból gyengén állt; cserkészvezető tanára is megfeddte: vagy a tánctanulás vagy a cserkészet, a korzón ne sétáljon rossz hírű lányokkal, inkább a cserkészotthonba járjon). A fiú ezt kikérte magának és kilépett a cserkészcsapatból. A jegyzőkönyv egyértelműen a családot tette felelőssé az esetért. (A forgópisztolyt a háború során egy tiszt hagyta náluk – állítólag.)³³

Vallásos nevelés, egyházi iskolák

A főigazgató végezte rendszerint az autonóm felekezeti középiskolákban az állami főfelügyeletet, de nem hivatali jogkörből kifolyólag, hanem évről évre miniszteri megbízás alapján. Látogatása csupán a megfigyelés és ellenőrzés szerepére szorítkozott, rendelkezési joga az iskolákban nem volt. Tapasztalatait itt is közölnie kellett a tanári karral s a róluk felvett jegyzőkönyvet a minisztériumhoz kellett felterjesztenie, és amennyiben valami vonatkozásban intézkedés szükségét látta, javaslatot tett a miniszternek, aki érintkezésbe lépett az iskolafenntartóval. Az autonóm felekezeti középiskolák érettségi vizsgálatain nem a főigazgató elnökölt. Ugyanakkor azonban a közoktatási minisztérium is képviseltette magát rendszerint egy egyetemi vagy középiskolai tanárral.

A Szegedi Tankerület királyi főigazgatója a fentiek értelmében 1921-ben miniszteri megbízotti minőségben tett látogatást a Hódmezővásárhelyi Református Főgimnáziumban. A tapasztalatokat jelentette a miniszternek, az felkérte a tiszántúli református püspököt, hogy „méltóztassák a hmvhelyi ref. főgimnázium tanári testületét felhívni, hogy jövőben az írásbeli dolgozatok száma tekintetében szigorúan alkalmazkodjék a tanterv követelményeihez és a dolgozatoknak a javítását a legnagyobb gonddal és pontossággal végezze.”³⁴

A kor tanévnyitó beszédeit a *nacionalizmus*, a *sovinizmus* jellemezte. E szellemtől eltért *Tihanyi Béla* évnyitó beszéde 1928 szeptemberében, aki a piaristák vezetése alatt álló Szegedi Városi Római Katolikus Dugonics András Gimnázium igazgatója volt: „Nevelői munkánkat irányítsák tehát a katolikus Egyház elvei és ennek szellemével töltsük ki az államhatóság által kezünkbe adott Rendtartást és Utasítást. Katolicizmusunk azonban nem törhet utat más vallásrendszerek, felekezetek támadásával. Gondoljunk csak a piarista iskolák alapítójára, aki fia volt a hitviták századának és mégsem vitázott, hanem mindenfajta gyermeket keblére ölelve, krisztusi szeretettől lángolva tanított, nevelt. . . . Ne feledjük, hogy a tanítás ethicitás és nem legalitás. . . . Az erős nemzeti érzés nem élheti ki magát szűk nacionalista gögben, hanem a magyar nemzet jövőjéért éjt is nappallá tevő komoly munkában.”³⁵

Az ellenforradalmi korszakban a különböző egyházak ismét nagy befolyással rendelkeztek. Minden állami iskolában ott voltak a képviselőik, a *hitoktatók* (ha nem is minden

³³ CSML 280/1923

³⁴ CSML 1841/1921

³⁵ CSML 990/1928

egyházé). A VKM-től 1921-ben Lippay is kapott levelet: „A Rendtartás 100 §-ára való utalással tudomás és megfelelő mihez tartás végett értesítem a tankerületi királyi főigazgatóságot, hogy a középiskolák hitoktatói tanév megnyitó, tanév záró, valamint mindazon tanári értekezletekre, amelyeken a tanulók tanulmányi előmeneteli és fegyelmi ügyei tárgyaltnak, az intézeti igazgatóságok által meghívandók, s azokon mindaddig, amíg a tanulók fentemlített ügyei le nem tárgyaltnak jelen lehetnek.”³⁶

Ha a püspök egy iskolába új hitoktatót nevezett ki, ezt közölnie kellett a tankerületi főigazgatóval, aki erről tájékoztatta az intézmény igazgatóját. 1923-ban például az egyik szegedi középiskolába a Budai Görögkeleti Szerb Egyházmegye püspöke új hitoktatót nevezett ki, ezt közölte Lippayval, az pedig az igazgatóval: „... erről tudomásulvétel végett azzal értesítem az igazgatóságot, hogy görögkeleti szerb vallású növendékek névjegyzékét nevezett hitoktatóval most azonnal, a jövőben minden tanév elején közölje és tiszteletdíjának folyósítása iránt annak idején a szükséges lépéseket foganatosítsa.”³⁷

A korszak jellemzője volt, hogy *mindenre engedélyt kellett kérni* a főigazgatótól. 1923 karácsonyán a Szegedi Állami Árpádházi Szent Erzsébet Leánygimnázium Mária kongregációja egy rövid színdarabot szeretett volna előadni „Karácsonyi legenda” címmel. A kérvényező hitoktató felterjesztette a betanító tanár és a szereplő diákok nevét. A főigazgató természetesen engedélyezte a rendezvény megtartását.³⁸

1923-ban a modern technika is megjelent a vallásos nevelésben. A Belvárosi Mozi Részvénytársaság kedvezményt ígért az ifjúságnak, hogy nézze meg a híres oberammergaui passiójátékról készült filmet. A szervezés az iskolák feladata volt.³⁹

Az egyes hitoktatók néha túlkapásokat is követtek el, sőt erre egyes esetekben az állami iskola vezetőjét is rábírták. Ilyen volt Winter Piroska (Winter Géza gyáros leányának) ügye is, aki V. fokú fegyelmi büntetést kapott. Az apa ezt megfellebbezte. A tankerületi főigazgató nem változtatta meg az igazgató (szegedi leánygimnázium) döntését, de közölte vele, hogy igazságtalannak tartja az eset megítélését. Mi is történt? Az igazgató így írta le a történeteket: Winter Piroska „ki még csak IV. osztályos, tehát aránylag zsenge korú, egy kereskedelmi iskolai fiú udvarlását oly feltűnő körülmények között, szülők jelenléte nélkül is túrta és fogadta, s magát vele egyedül az utcán is kísértette, hogy az saját hitoktatójának, az izraelita hitoktatónőnek is rosszállásával és megbotránkoztatásával találkozott . . . huzamosabb ideig leveleztek is, ami szintén tilos. A fiatal pár megígérte a szakítást, de egy elejtett levélben a lány könyörgött és szemrehányást tett a fiúnak, amiért az el akarta őt hagyni.”

A tankerületi főigazgató közölte az igazgatóval, hogy az V. fokú fegyelmi büntetés túlzás, jogtalan, csak III. vagy IV. fokú büntetés után adható. Pedagógiai okból azonban nem változtatta meg a gimnázium igazgatójának a döntését. A főigazgató közölte a szülővel is, hogy a fegyelmit jóváhagyta, azzal az enyhítéssel, hogy a tanuló rendes magatartása esetén a tanév végén nem kap „kevésbé szabályszerű” magaviseleti érdemjegyet.⁴⁰

³⁶ CSML 855/1921

³⁷ CSML 17/1923

³⁸ CSML 1725/1923

³⁹ CSML 499/1923

⁴⁰ CSML 529/1928

Ma már szinte nevetséges az igazgató és különösen a hitoktató eljárása. Szomorú, tragikus sors várt az úgy szereplőnek egy részére. A szegedi zsinagóga falán hosszú névsor rögzíti a koncentrációs táborok áldozatait. Winter Piroska leánykori névvel nem szerepel, esetleg asszonynévvel van feltüntetve. Winter családi névvel az alábbi mártírok neve olvasható: Winter Anni, Winter Emilné, Winter Gézané, Winter Gyula, Winter Gyulané, Winter Zsuzsi. Winter Piroska édesapja – Winter Géza – nincs az áldozatok között. A hitoktató és a fiú nevét nem jegyzi az általunk vizsgált dokumentum.

E néhány eset alátámasztja, hogy Klebelsberg kijelentése a gyakorlatban is érvényesült: „A nagy világnézeti harcot a szociáldemokráciával nem az államok, hanem az egyházak fogják megvívni. A harc az egyházak és a szocializmus közt fog eldőlni.”⁴¹

Az ügyek intézése, légkör a tantestületekben

Sokféle engedélykérés került a főigazgató elé. Szabadság (egy tanár egészsége helyreállítására 3 hónapot kért – tébécés beteg volt; egy tanárt képviselőnek jelölt a Honvédelmi Párt – a nemzetgyűlési választások idejére kért szabadságot), ünnepélyek megtartása (de azokon való megjelenésre is), részvétel különböző egyesületekben; a tantárgyfelosztást minden iskolának jóváhagyás végett fel kellett terjesztenie stb. A mellékfoglalkozások vállalásához a VKM engedélye volt szükséges. Jellemzője volt a kornak az ilyen stílusú levél: „A Kormányzó Úr Ófőméltósága magas elhatározásával igazgató urat középiskolai igazgatóvá, a VI. fizetési osztályba kinevezni méltóztatott.”⁴² A tankerület főigazgatója 1879-es pecsétet használt („A Szegedi Tankerület Királyi Főigazgatósága – 1879” felirattal).

Az iskolákat felkérték olykor jótékonykodásra is. 1922-ben a Szeged városi Horthy Bizottság a téli nyomorúság enyhítésére felkérte a tankerület főigazgatóját és tagjai közé választotta.⁴³

Hivatalsegédet sem volt könnyű alkalmazni. 1923-ban a szegedi leánygimnázium Márta Illést kívánta felfogadni („napibéres szolgálként”), az igazgató kérvényét támogatva a főigazgatónak kellett kérni a VKM jóváhagyását és a bérezés folyósítását.⁴⁴

1923-ban a VKM megállapította, hogy a napibéres szolgák szolgálati és minősítési táblázata hiányos, ezért az iskolák igazgatóinak újabb minősítéseket kellett beküldeni, előre megadott kérdésekre kellett válaszolniuk.

(A 7. kérdésben a következőkre kellett válaszolni: kötelességteljesítés, képesség, alkalmasság, magaviselet minden tekintetben, erkölcsiség. Nem volt-e kommunista magatartás miatt vizsgálat alatt, volt-e ezért fegyelmileg elítélve vagy megdorgálva?) (A hivatalsegédeknek ma a munkakönyvüket kell átadniuk alkalmazásukkor az iskola igazgatójának. Róluk semmilyen minősítés nem készül.)⁴⁵

A tanárokat 1922-ben *minősítették*. Nyomtatványként náluk is táblázatot használtak. A minősítés jelzésére csak számokat használtak: 1 = kiváló, 2 = jó, 3 = megfelelő,

⁴¹ Neveléstörténet. Szerkesztette *Komlósi Sándor* (már idézett mű) 321.

⁴² CSML 1689/1923

⁴³ CSML 1947/1922

⁴⁴ CSML 1725/1923

⁴⁵ CSML 1921/1923

4 = nem megfelelő. A nyomtatványból minden tanár esetében 3 példányt kellett kitölteni: egy példány az iskola igazgatójánál maradt, 1 példányt a tankerületi főigazgatónak kellett elküldeni, 1 példány pedig a VKM Középiskolai Ügyosztályához került. Akkor is jelentkezett egy maihoz hasonló probléma: „Utóbbi időben gyakran előfordult az, hogy egyes igazgatók, egyes tanároknak különösen az intézetből való eltávolításuk alkalmával olyan működési bizonyítványokat állítottak ki, amelyek nagyon eltértek az illetőnek igazgatója és főigazgatója által eszközölt minősítésektől. Ezzel kapcsolatban felhívom a tekintetes Igazgatóságot, hogy a jövőben a működési bizonyítványok kiállítását mindenkor a tanker. kir. főigazgatóval egyetértőleg állítsa ki. (Aláírás Vajdinger s.k. min. osztálytanácsos. Bp. 1922. dec. 6-án.)”⁴⁶

A tankerületi főigazgatónak *nem volt nagy létszámú hivatala*. Erre a MÁV félévű igazolványok meghosszabbítási kérvényeiből is lehet következtetni. 1924-ben a főigazgató 4 személy részére kérte az utazási igazolványt a Magyar Királyi Államvasutak Szegedi Üzletvezetősége főnökétől.⁴⁷

A kor iskoláiban az intézmények vezetőinek többsége *autokratikusan* irányított. A bürokratikus; bizalmatlan, magyarkodó légkörben a tanárok között gyakori volt a viszály. A nézeteltérések olykor nagy publicitást kaptak. Például a Szentesi Hírlap „nyílttér” rovatában (a rovat alatt közöltekért nem vállalt felelősséget a szerkesztőség) jelent meg a következő hirdetés 1922-ben: „Rágalom és valótlanosság az, hogy én akár Brüll Andrásnak, akár Feuer Tibornak azt a kijelentést tettem, hogy nekem Torday Lajos tanár úr bármelyik érettségi tételt elárulta. Annál kevésbé tettem ilyen kijelentést, mert Torday tanár nekem az érettségi tételeket soha el nem árulta egyetlen tárgyból sem.”⁴⁸ A tanár ügyvédje, Vecseri Sándor Léderer István kijelentését közölte a sajtóban, amit az iskola igazgatója feleslegesnek és károsnak tartott a főigazgatóhoz írott levelében. Torday Lajos tanártól már korábban is igyekezett iskolája megszabadulni. (A tankerületi főigazgató 1921-ben javasolta a VKM-nek nyugdíjaztatását államellenes viselkedés miatt; egy tanártól, Gonda Józseftől pedig állítólagos „cionista propaganda” miatt szerettek volna megválni.)⁴⁹

1928-ban a VKM elküldte a főigazgatóknak a *tanári fegyelmi szabályzat* tervét, hogy észrevételeikkel lássák el. A tervezethez a következő indoklást fűzte az államtitkár: „A középiskolákról szóló 1883. évi XXX. t.c. 37 §-a akként rendelkezik, hogy a miniszter rendelkezése és közvetlen vezetése alatt álló középiskolák igazgatói és tanárai ellen lefolytatható fegyelmi eljárás részleteit és módozatait a VKM rendeleti úton szabályozza. Ez még nem történt meg. Az eljárás a törvény szellemében kifejlődött gyakorlat szerint folyt le, de érezhető volt az írott jogszabály hiánya, mely gyakran kontroverziákra adott alkalmat és az alaki eljárást könnyen támadhatóvá tette.”⁵⁰

A középiskolákba nem volt könnyű bejutnia az egyszerű származású diáknak. 1921-ben bevezették a középiskolákban a felvételi vizsgát, ezzel egyrészt a zsidó tanulók számát akarták csökkenteni, másrészt a munkás-paraszt gyermekeket is ki akarták szo-

⁴⁶CSML 2153/1922

⁴⁷CSML 44/1924

⁴⁸Szentesi Hírlap, 1922. április 2. „Nyílttér” rovat

⁴⁹CSML 820/1921

⁵⁰CSML 1453/1928

rítani. Két tárgyból kellett vizsgáznia, magyarból és számtanból. A vizsgáló bizottság 4 főből állott: tankerületi főigazgatóból (vagy helyetteséből), az iskola igazgatójából és két tanárból. Köztük kellett egyenlő arányban felosztani a 20 Korona felvételi díjat.⁵¹

De hiába volt a sok megkötés, autokratikus vezetés, keresztény-nemzeti militarista nevelés, mégis baj volt a középiskolákkal. Erről tanúskodik *Klebensberg Kunó* miniszter levele a középiskolák igazgatóihoz 1928-ból: „Sajnálattal tapasztaltam, hogy a közelmúlt napokban lefolyt egyetemi tüntetésekben leginkább első éves egyetemi hallgatók vettek részt. Már folyó évi január hó 1-én Magyarország összes oktatóihoz intézett közlevelemben hangsúlyoztam, hogy „a középiskolákban folyik a magyar kultúra alapvetése nemcsak irodalmi, esztétikai szempontból, mint régebben, hanem társadalmi, gazdasági-technikai és politikai tekintetben is.” Alaptételként követeltem, hogy a nemzet valamennyi fia építő munkában fejtsse ki a benne rejlő erőket és rámutattam arra, hogy „nemzetünk újjáépítő munkája az egyéntől a törvények és szabályok engedelmes megtartását, fegyelmet és együttműködést követel.” Mindazok ellenére a középiskolákból kikerült legifjabb nemezdek az egyetemeken és főiskolákon a legelső alkalommal – bizonyára felelőtlen elemek bujtogatására – tüntetéseket rendezett, agitációs tevékenységet fejtett ki . . .”⁵²

Munkámban egy új korszak első éveinek pedagógiai vonatkozásait mutattam be, a középiskolák területén egy tankerület tükrében. A Horthy-korszak történelmi szempontból rövid időt jelentett, de fontos tanulságai vannak. E tanulságok, következtetések levonásához a felsorolt adatok is segítséget nyújthatnak.

⁵¹ CSML 1723/1921

⁵² CSML 1410/1928